

KAIKKI MUNAT VALTION KORISSA

Suomalaisten omakohtainen varautumattomuus yhteiskunnallisena riskitekijänä

HENRI HEIKKINEN, ANTTI VESALA

TIIVISTELMÄ

Ylivoimaisesti suurin osa suomalaisista ei ole varautunut yllättäviin talousvaikeuksiin käytännössä mitenkään. Säästöjä on vähän, ja ainoa merkittävä säästökohde on oma ylihintainen asunto. Julkisen vallan oletetaan tulevan vaikeuksien sattuessa apuun, vaikkei siihenkään täysin luoteta.

Omakohtaisen varautumisen olemattomuus johtuu toisaalta raskaasta verotuksesta ja muutenkin korkeasta kustannustasosta, toisaalta siitä, että raskaan verotuksen vastapainoksi oletetaan saatavan apua tarpeen tullen. Oman varautumisen vaatimaan säästeliäisyyteen ei riitä mielenkiintoa, ja vastuu varautumisesta on ulkoistettu yhteiskunnalle. Tämä voikin toimia niin kauan, kuin äkilliset talousvaikeudet koskevat yksittäisiä henkilöitä ja kotitalouksia tai korkeintaan melko vähäisiä ihmisjoukkoja kerralla.

Todennäköisintä yllättäviin talousvaikeuksiin ajautuminen kuitenkin on sellaisessa tilanteessa, jossa talous heikkenee samanaikaisesti koko yhteiskunnassa ja vaikutukset ulottuvatkin kerralla hyvin laajaan joukkoon ihmisiä. Silloin myös julkisen vallan kyky asioiden hoitamiseen heikkenee äkillisesti, eikä niin sanotulle hyvinvointilupaukselle olekaan katetta. Kun kotitalouksilla ei tilanteen tullen ole puskurissa likvidiä varallisuutta, seurauksena voi pahimmillaan olla yhteiskuntarauhan vakava häiriintyminen ja suuri määrä inhimillistä kärsimystä.

ONKO SUOMI RIKAS TAI SUOMALAISET RIKKAITA?

Suomalaisten keskuudessa on melko yleinen käsitys, että Suomi on vauras maa ja suomalaiset aineelliselta hyvinvoinniltaan korkeaa tasoa vähintäänkin eurooppalaisessa vertailussa. Käsitys koskee laajemmin myös niin sanottua pohjoismaista hyvinvointimallia, joka nauttii laajaa luottamusta useimmissa kansalaisryhmissä.

Monet tosiasiat kertovat, ettei tällaiselle käsitykselle suomalaisten vauraudesta välttämättä ole katetta. Suomalaiset häviävät vertailukelpoisten maiden kansalaisille ostovoimassa,

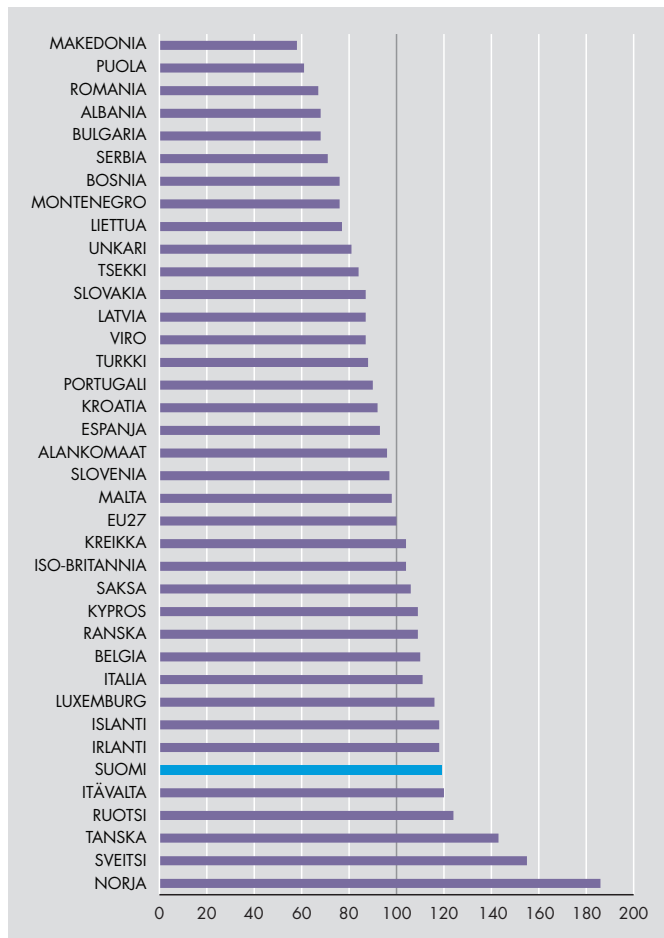

HENRI HEIKKINEN Henri Heikkinen (s. 1984) on brasilialaistaustainen Helsingin kainuulainen, jolla on monenkirjava työhistoria mm. pelialan yrittäjänä, radiojuontajana, investointipankissa, AMK:n opettajana ja toimittajana. Julkaissut kirjan “Elämää Hyvinvointivaltiossa” yhdessä Antti Vesalan kanssa.

ANTTI VESALA Antti Vesala (s. 1978) on järvenpääläinen filosofian maisteri (taloushistoria), joka on työskennellyt muun muassa valtion liikuntaneuvoston pääsihteerinä, kansanedustajien avustajana sekä erilaisissa järjestö- ja julkisyhteisöalan tehtävissä.

KUVA 1: RUOAN JA ALKOHOLITTOMIEN JUOMIEN HINTATASO EUROOPAN MAISSA, EU27=100

Tilastokeskus

koska korkeat verot ja raskas sääntely ovat tulleet tarkoittamaan korkeaa kustannustasoa. Marginaaliveroprosentit ovat sekä matalimmilla että korkeimmilla tulutasoilla vertailumaiden kärkitasolla tai kärjen tuntumassa.¹

Suomen kokonaisveroaste on viime vuosina ollut vajaat 10 prosenttiyksikköä OECD-maiden keskiarvon yläpuolella ja noin viisi prosenttiyksikköä EU15-keskiarvon yläpuolella. Suomen kokonaisveroaste oli 2000-luvun alkuvuodet suunnilleen samalla hieman alle 44 prosentin tasolla ja jopa hienoisessa laskusuunnassa mutta kääntyi vuodesta 2010 selvään nousuun. Vastoin useimpien ekonomistien ohjeita Suomi on kiristänyt ja kiristää edelleen verotusta, vaikka meneillään on vuosia jatkunut taloustaantumaa.

Kotitalouksien kulutus- ja säästömahdollisuuksia kaventava veropolitiikka ei ainakaan edesauta niiden kasautuvien ongelmien ratkaisemista, joita tässä kirjoituksessa jäljempänä käsitellään. 2000-luvun alkuvuosina työssäkäyvien ostovoima kasvoi vuosittain parin kolmen prosentin vuosivauhdilla, mutta poikkeuksellisen vuoden 2009 jälkeen vuotuinen kehitys on ollut nollan tuntumassa tai negatiivinen. Vuosina 2013–2014 palkansaajien ostovoima on supistunut yli puolella prosentilla vuosittain. Välttämättömyysmenojen jälkeiseen käyttöön jäävä osuus pienenee.

“Pohjoismaisen mallin” keskeisiä piirteitä ovat laaja julkinen sektori ja sen edellyttämä korkea kokonaisveroaste sekä suuri julkisten menojen BKT-osuus. Verotusjärjestelmä on voimakkaasti uudelleenjakava eli toteuttaa osin sosiaalipoliittisia ja egalitaristisia päämääriä fiskaalisen ja käyttäytymistä ohjaavan funktion lisäksi. Tämä näkyy esimerkiksi tuloverotuksen voimakkaana kasvuna tulojen suhteen. Progressiota vahvistavia elementtejä on viime vuosina lisätty muun muassa ansiotulojen, pääomatulojen ja perintöjen verotukseen. Lisäksi laajat subjektiiviset oikeudet toteuttavat osaltaan tulojen merkittävää uudelleenjakoa.

Käsitystä “pohjoismaisen mallin” paremmuudesta vaihtoehtoisin yhteiskunnan järjestämistapoihin nähden tukee julkisten palveluiden laskeminen kotitalouksien tuloiksi osana “oikaistuja käytettävissä olevia tuloja”, kuten esimerkiksi Tilastokeskuksen Hyvinvointikatsauksessa on tehty. Julkisen kulutuksen kautta kotitalouksien hyvinvoinnin katsotaan näissä arvioissa lisääntyvän merkittävästi.

Yksilö- tai kotitalouskohtaisesti tarkastellen julkisten palveluiden laskeminen “tuloiksi” ei kuitenkaan ota huomioon tämän hyvinvointilisäyksen kustantamiseksi suoritettua verotusta, joka kerätään täysin riippumatta siitä, käyttääkö kotitalous julkisia palveluita ja minkä verran. Verovelvollisuudesta ei vapaudu välttämällä julkisten palveluiden käyttöä. On perusteltua olettaa, että tämä ainakin jossain määrin aiheuttaa palveluiden ylikäyttöä - pitäähän maksetuille veroille saada vastinetta. Oman todellisen tarpeen punnitseminen vaihtoehtoisia rahan käyttötarkoituksia vasten jää pois, mikä aiheuttaa tehottomuutta.

Huomiotta jää myös verotuksella poistetun tulo-osuuden vaihtoehtoisten käyttötarkoitusten tuottama hyvinvointilisäys. Tähän piiloon jäävään menetykseen kuuluu myös se saamatta jäävä yhteiskunnallisen hyvinvoinnin lisäys, jonka kotitaloudet voisivat saada säästämällä ja sijoittamalla rahat, jotka heiltä kerättiin julkisen sektorin käyttöön.

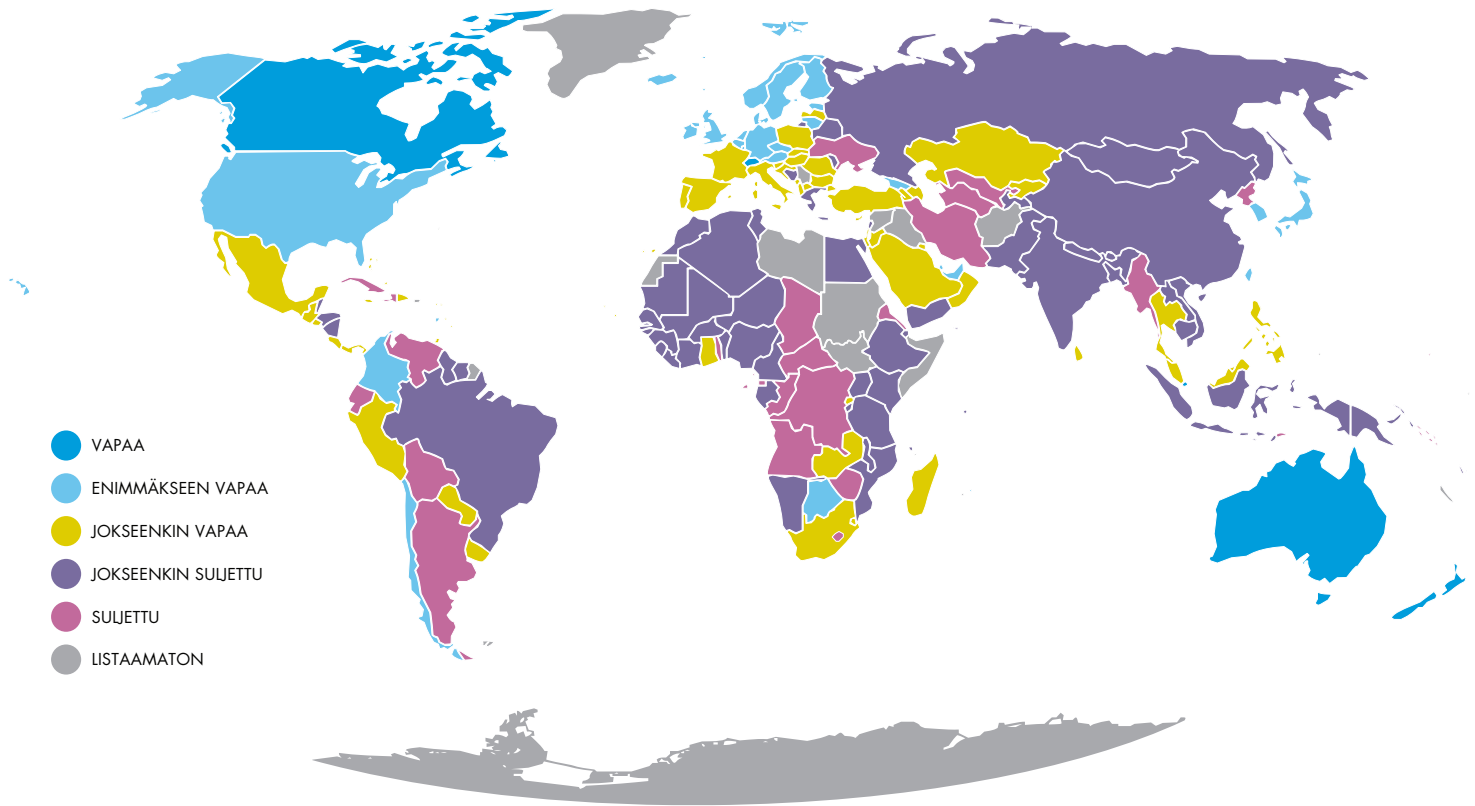
BYROKRATIA RUNSAS, OSTOVOIMA NIUKKA

Pohjoismaisen mallin suomalaisen sovellutuksen yksi keskeinen piirre on pyrkimys vahvaan ja yksityiskohtaiseen normitukseen ja normien toimeenpanon ja toteutuksen tiukkaan valvontaan. Puhutaan yhteiskunnan oikeudellistumisesta. Vuodesta 1950 vuoteen 2006 säädöskokoelman sivumäärä noin nelinkertaistui ja annettujen säädösten lukumääräkin lähes kaksinkertaistui.²

Yrityksiin kohdistuu äskettäisen arvion mukaan noin 1,5 miljardin euron suuruinen hallinnollinen taakka. Työ- ja elinkeinoministeriön teettämän selvityksen mukaan pelkästään työnantajana toimimiseen ja verotukseen liittyvien velvoitteiden täyttäminen aiheuttaa yrityksille arviolta miljardin euron hallinnolliset kustannukset.³

Yritykset vyöryttävät valtion määräysten toteuttamisesta aiheutuvat kustannukset osin asiakkaille hintojen kautta, toisaalta työntekijöille pienentyneen palkanmaksuvaran kautta, osin varmasti myös omistajille pienempien voittojen muodossa. Näin yritysten kohtaama byrokratiarasitus leviää köyhdyttämään kaikkia sidosryhmiä.

KUVA 2: MAAILMAN VALTIOT KUVATTUNA NIIDEN SAAMALLA LUOKITUKSELLE TALOUDELLISEN VAPAUDEN INDEKSISSÄ (2014)

Kuvan lähde: Wikimedia commons

Päätösperäiset kustannukset rasittavat enemmän tai vähemmän kaikkia aloja. Rakentaminen on kansantaloudellisesti niin merkittävä ala, että se sopii esimerkitapaukseksi. YIT:n äskettäisen selvityksen mukaan vuonna 1992 silloin nykyrahassa 120 000 euroa rakentamiskustannuksiltaan olleen asunnon rakentaminen maksaisi nykytekniikan ja -määräysten mukaan toteutettuna pyöreästi 200 000 euroa. Noin 80 000 euron erosta puolet selittyy pelkästään kaavoituksen ja rakentamismääräysten kautta.⁴

Asuntorakentamisen kustannusten nousu rasittaa etenkin pääkaupunkiseutua. Suuren väestö- ja bkt-osuutensa takia alueen tuotantokykyyn negatiivisesti vaikuttavat rasitteet haittaavat koko kansantaloutta.

Elinkustannusten kalleus syö osaltaan suomalaisten ostovoimaa. Ruoka ja alkoholitonnat juomat olivat vuonna 2012 Suomessa Euroopan kuudenneksi kalleimpia. Alkoholi juomien hinnat Suomessa olivat EU-maiden korkeimmat.

Suomessa verokiila on pienimmillä palkkatasoilla eurooppalaista keskitasoa. Se on noin viisitoista prosenttiyksikköä Euroopan ulkopuolisten vertailumaiden yläpuolella. Korkeammilla palkkatasoilla Suomen verokiilan ero eurooppalaiseen keskiarvoon kasvaa tulotason noustessa, ja ero Euroopan ulkopuolisiin vertailumaihin kasvaa vielä enemmän.

Verokiila vaikuttaa voimakkaasti esimerkiksi palveluiden hintoihin.

Edellä esitettyjä havaintoja ei pidä tulkita siten, että Suomi olisi maailman mittakaavassa tarkasteltuna erityisen epävapaa talous. Yksi mahdollinen tapa laittaa maita järjestykseen taloudellisen vapauden suhteen on Heritage Foundationin ja The Wall Street Journalin vuosittaiseen raporttiin valtioiden taloudellisesta vapaudesta perustuva taloudellisen vapauden indeksi. Sen tuottamilla tuloksilla Suomi ei kilpaile edes pistesijoista, mutta edustaa kuitenkin kohtalaista eurooppalaista tasoa. Listan kolmea viimeistä sijaa ovat jo perinteisen oloisesti hallinneet Kuuba, Zimbabwe ja Pohjois-Korea.

Indeksi mittaa kaikkiaan kymmentä eri muuttujaa kuten omistusoikeuden toteutuminen, kaupankäynnin vapaus, työmarkkinoiden vapaus, verotuksen keveys ja julkisen sektorin koko. Kaikki osa-alueet arvioidaan sen perusteella, kuinka lähellä vapautta maa on prosentuaalisesti. Tulokset otetaan huomioon samalla painoarvolla ja niistä lasketaan keskiarvo, joka on indeksissä maan saama kokonaisarvosana.

Alla on lueteltu joukko taloudellisen vapauden indeksissä (EFI) kärkipäässä olevia maita sekä laitettu vertailun vuoksi rinnalle niiden ostovoimakorjattu BKT asukasta kohti sekä kunkin maan saama luku inhimillisen kehityksen indeksissä.

Taloudellisen vapauden indeksin ja BKT:n välillä vallitsee tässä joukossa kohtalaista tasoa oleva riippuvuus (korrelaatiokerroin 0,32). Inhimillisen kehityksen indeksin ja BKT:n välillä vallitsee hieman vahvempi riippuvuus (korrelaatiokerroin 0,43)

	EFI (2014)	GDP/PPP (IMF 2013)	HDI (2012/13)
HONG KONG	90,1	52722	0,906
SINGAPORE	89,4	64584	0,895
AUSTRALIA	82	43073	0,938
SVEITSI	81,6	46430	0,913
UUSI-SEELANTI	81,2	30493	0,919
KANADA	80,2	43472	0,911
CHILE	78,7	19067	0,819
IRLANTI	76,2	39547	0,916
TANSKA	76,1	37900	0,901
VIRO	75,9	23144	0,846
USA	75,5	53101	0,937
ISO-BRITANNIA	74,9	37307	0,875
HOLLANTI	74,2	41711	0,921
LUXEMBURG	74,2	78670	0,875
TAIWAN	73,9	39767	0,89
SAKSA	73,4	40007	0,92
SUOMI	73,4	35617	0,892
RUOTSI	73,1	41188	0,916
LIETTUA	73	22747	0,818
ISLANTI	72,4	41000	0,906
ITÄVALTA	72,4	42597	0,895
JAPANI	72,4	36899	0,912
TSEKKI	72,2	27200	0,873

Hong Kong ja Singapore tässä sivuuttaen on syytä kiinnittää huomiota etenkin angloamerikkalaisiin maihin, joista erityisesti Yhdysvallat esiintyy usein keskusteluissa esimerkkinä kylmästä ja ihmisten tarpeet talouden ja voitontavoittelun tarpeille alistavasta yhteiskunnasta. Paitsi että se on Suomea hieman vapaampi taloudellisen vapauden indeksillä mitattuna ja huomattavasti vauraampi asukasta kohti, Yhdysvalloilla myös inhimillisen kehityksen indeksin lukema on selvästi Suomea edellä. Yhdysvaltain taakse jää myös pohjoismaisen mallin esimerkkinä Ruotsi, joskaan ei yhtä selvästi kuin Suomi.

Eriarvoisesta yhteiskunnasta usein esimerkkinä esiin nostettava Yhdysvallat on kiintoisa vertailukohta etenkin, kun tarkastellaan sikäläisten köyhiksi luokiteltujen elintasoja ja verrataan sitä pohjoismaalaisten tilanteeseen. Amerikkalaisella keskivertoköyhällä on esimerkiksi asunnossaan enemmän asuintilaa henkeä kohti kuin ruotsalaisella ei-köyhällä.⁵ Suomalaisilla asuintilaa henkeä kohti on vielä vähemmän kuin ruotsalaisilla. Itse asiassa kaikista Euroopan maista vain Luxemburgissa *kaikkien* kotitalouksien keskimääräinen asuinpinta-ala on suurempi kuin Yhdysvalloissa *köyhien* kotitalouksien keskimääräinen asuinpinta-ala. Lähes kolmella neljästä köyhäksi luokitellusta amerikkalaisesta kotitaloudesta on *vähintään* yksi auto, ja 80 prosentilla heistä on ilmastoitu asunto.⁶

Vastaväite voisi kuulua, että ei rahalla saa onnellisuutta, ja että taloudellisesti vapaampi ja siis kilpailullisempi yhteiskunta tekee ihmisistä onnettomia, kun taas solidaarisuus ja erilaisten erojen tasoittaminen luo onnellisuutta vahvistamalla tunnetta

samassa veneessä olemisesta. Ihan näinkään asia ei vaikuttaisi olevan. Maan taloudellisen vapauden ja koetun onnellisuuden välillä on todettu vahva korrelaatio.⁷ Sen sijaan tulonjaon tasaisuuden ja onnellisuuden välillä ei vastaavaa yhteyttä ole.⁸

Suomalaiset ostavat korkealla verotuksella, raskaalla sääntelyllä ja näistä johtuvalla verraten alhaisella elintasolla mielikuvaa hyvinvoinnista, tasa-arvosta, turvallisuudesta ja onnellisuudesta. Oman vastuun ja valinnanvapauden sekä päätösvallan luovuttaminen kollektiivisesti hoidettaviksi ei kuitenkaan välttämättä ole edellä kerrotun hintansa arvoista, kuten seuraavassa pyrimme osoittamaan.

YKSITYISOMISTUS JA OMA VASTUU HYVINVOINNIN EHTOINA

Englantilainen valistusfilosofi John Locke piti valtion yhtenä keskeisenä tehtävänä rauhan ja järjestyksen ylläpidon ohella omistusoikeuden turvaamista. Hänen mukaansa luonnontilassa resurssit kuten maa ja eläimet olivat yhteisiä, mutta ihminen saattoi tehdä niistä omaisuuttaan “sekoittamalla” niihin omaa työtään, esimerkiksi kesyttämällä eläimen tai raivaamalla pellon.⁹

Professori Paul Lillrankin mukaan porvarilliset arvot selittävät merkittävällä tavalla muun muassa teollista vallankumousta ja siitä seurannutta ihmiskunnan hyvinvoinnin valtavaa kasvua. Porvarillisiin arvoihin ja hyveisiin perustuvat toimintamallit ja sosiaaliset konventiot ovat luoneet perustan yhteiskunnalle, jossa asiat ratkaistaan neuvottelemalla ja sopimalla, sääntöjä kunnioitetaan ja ihmiset nähdään aktiivisina toimijoina,

joilla on oikeus sekä myös mahdollisuus omalla toiminnallaan vaikuttaa sekä omaan elämäänsä että ympäröivään yhteiskuntaan. Instituutioiden rooli yhteisten pelisääntöjen tuottajina ja ristiriitojen sovittelijoina on keskeinen.¹⁰

Yksityisen omistusoikeuden lainsuoja mahdollisti varallisuuden suunnitelmallisen kartuttamisen, joka oli välttämätön edellytys pääomavaltaisen tuotannon rakentamiselle ja kehittämiselle. Kapitalismin nousu avasi ihmisille mahdollisuuden vaurastua muillakin keinoin kuin rikoksen, sodan ja perityn aseman kautta.

Taloudellisen toiminnan vapaus ja yksityisomaisuuden suoja olivat välttämättömiä edellytyksiä sille, että teollinen vallankumous ylimalkaan saattoi tapahtua. Se tietenkin vaati myös karttuneen teknisen tietämyksen tehokasta hyödyntämistä, suunnitelmallista ja tavoitteellista asennoitumista sekä suurta joukkoa erilaisia teknisiä ja sosiaalisia innovaatioita kuten höyrykoneen ja yhtiön.¹¹

Myös vallitsevilla arvoilla on ollut oma roolinsa yhteiskuntien vaurauden kehityksessä. Jos yhteiskunnassa säästäväisyys ja ahkeruus ovat hyveitä ja arvostettavia luonteenpiirteitä, tällä on positiivinen vaikutus vaurauden karttumiseen. Kapitalismin voittokulkua edisti sellaisen porvarin ihannetyyppi, jonka toimintaa ohjasivat tietäntyyppiset elämänarvot, ei niinkään rikkauksien tavoittelu sinänsä.¹²

Taloustieteilijä Ludwig von Misesin mukaan ihmisen toiminnan motivaattorit ovat tuntemus vallitsevan asiointilan epämukavuudesta, käsitys siitä, mikä asiointila olisi mukavampi sekä näkemys, että tavoitteellisella toiminnalla pystyy muuttamaan asiointilaa.¹³ Jos ihmisillä ei ole näkemystä oman toiminnan mahdollisuuksista esimerkiksi oman taloudellisen tilanteen parantamisessa, heillä ei ole kannustinta toimia omien olosuhteidensa kehittämiseksi.

Yhteiskunta, jossa on laajat subjektiiviset oikeudet, voimakkaasti uudelleenjakava vero- ja palvelujärjestelmä sekä yksityiskohtaisesti säännelty toimintaympäristö, on omiaan vesittämään ihmisten näkemystä omasta toimijuudestaan ja vastuustaan. Seurauksena on apatiaa ja välinpitämättömyyttä. Kun toimijuuden ja vastuun poistamisen myötä poistuu tulevaisuudennäkymä, jossa ihminen pystyy vaikuttamaan asioidensa tilaan, seuraukset voivat pahimmillaan olla dramaattisia. Esimerkiksi käy Tunisia Arabikeväänä.¹⁴

Toisen maailmansodan jälkeen läntinen maailma omaksui järjestelmäkseen sekatalouden, jossa valtiolla ja muilla julkisen vallan instituutioilla oli merkittävä ja jatkuvasti laajeneva rooli yhteiskunnan eri toiminnoissa ja erityisesti taloudessa. Julkisen vallan vastuun laajeneminen on käytännössä samalla merkinnyt yksilö- ja perhekohtaisen vastuun liudentumista.

Pohjoismaissa, Suomi mukaan lukien, omaksuttiin 1960-luvulta lähtien hyvinvointivaltioajattelu, jonka myötä yksityinen toimeliaisuus ja omakohtainen vastuu ovat monilta elämäalueilta kadonneet lähes kokonaan. Vastuun myötä

myös valinnanvapaus on tosiasiaa poistettu monilta elämäalueilta, kuten on käynyt esimerkiksi sen suhteen, kuinka ihmiset varautuvat taloudellisesti vaikeisiin aikoihin, työttömyyteen tai työuran jälkeiseen aikaan.¹⁵

SUOMALAISTEN OMA VARAUTUMINEN KÄYTÄNNÖSSÄ OLEMATONTA

Erilaisia tilastoja havainnollisemman kuvan suomalaisten suhteellisesta köyhyydestä maan näennäiseen vaurauteen nähden antaa mielestämme konkreettinen esimerkki yksilön elintasosta Suomessa verrattuna muihin vastaavan bruttokansantuotteen maihin. Tekniikan akateemisten eli lähinnä diplomi-insinöörien ammattiliitto TEK julkistaa säännöllisesti vertailuja jäsenistönsä tulotasosta.

TEK:n vuonna 2013 julkaiseman palkkatutkimuksen mukaan Suomessa asiantuntija- tai keskijohdon tehtävissä toimivan diplomi-insinöörin keskimääräinen kuukausipalkka on 4 350 euroa kuussa. Suomen ulkopuolella vastaavassa asemassa toimiva tienaa keskimäärin kaksi tuhatta euroa enemmän kuukaudessa. Esimerkiksi Saksassa jo alimman neljänneksen säännölliset kuukausitulot olivat yli 600 euroa paremmat kuin suomalaisten kollegoiden keskiarvo. Kaikkien Saksassa työskentelevien TEK:n jäsenten keskipalkka oli vuonna 2012 jo yli 80 000 euroa vuodessa, kun Suomessa työskentelevien jäsenten keskipalkka oli lokakuussa 2013 huomattavasti vähemmän, 62 000 euroa vuodessa.

Lisää veistä suomalaisen diplomi-insinöörin haavassa kääntäneen myös se tosiasia, että eri vertailujen mukaan esimerkiksi Helsinki on huomattavasti kalliimpi paikka asua kuin Berliini. Asuntojen neliöhinnat Suomen pääkaupunkiseudulla ovat yli puolitoistakertaiset Berliinin hintatasoon verrattuna.¹⁶

Kun otetaan huomioon Suomen koko maailman mittakaavassa korkea hintataso ja kireä verotus, ei liene mikään ihme, että 65% TEK:n palkkakyselyyn vastanneista koki elintonsa kohonneen ulkomailta ja ainoastaan 4% vastaajista koki elintonsa huonontuneen Suomesta muuton myötä.

Suomalaisten kotitalouksien nettovarallisuus jää selvästi jälkeen euromaiden keskiarvosta. Euroopan keskuspankin tekemästä kotitalouksien varallisuus- ja kulutustutkimuksesta ilmenee, että suomalaisen kotitalouden nettovarallisuus oli vuonna 2009 keskimäärin 162 000 euroa, kun euromaiden keskiarvo oli 231 000 euroa. Velattomien omistusasujien osuudessa Suomi on euromaiden vertailussa alemmaa keskitasoa.

Suunnilleen samalla tasolla nettovarallisuudessa suomalaisten kanssa ovat mm. kreikkalaiset, portugalilaiset ja slovenialaiset. Selvästi suomalaisia varakkaampia ovat muun muassa italialaiset, ranskalaiset ja itävaltalaiset. Niiden osalta, joilla ei ole omistusasuntoa, suomalaisten kanssa samaan mutasarjaan vajoavat tässä vertailussa ainoastaan slovakialaiset ja slovenialaiset.¹⁷

Suomalaisten verraten vähäinen varallisuus on vahvasti keskittynyt omistusasuntoihin, mitä on osaltaan varmasti

”KAPITALISMIN NOUSU AVASI IHMISILLE MAHDOLLISUUDEN VAURASTUA MUILLAKIN KEINON KUIN RIKOKSEN, SODAN JA PERITYN ASEMAN KAUTTA.”

edesauttanut omistusasumista suosiva veropolitiikka.¹⁸ Likvidin sijoitusvarallisuuden osuus suomalaisten varallisuudesta on vähäinen. Suomalaisten kotitalouksien sijoitusvarallisuuden arvo oli mediaaniltaan 7 400 euroa, kun euroalueella vastaava luku oli 11 400 euroa. Euroalueen kehittyneimmissä teollisuusmaissa liikutaan Suomeen verrattuna moninkertaisissa summissa kotitaloutta kohti.¹⁹

Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen VATT:n tutkijoiden Mika Kortelaisen ja Tuukka Saarimaan vuonna 2012 toteuttamassa tutkimuksessa ei kyetä löytämään omistusasumiseen merkittäviä positiivisia ulkoisvaikutuksia. Omistusasumisen tukeminen päinvastoin sitoo yksityistä varallisuutta merkittävästi ei-likvidiin omaisuuteen ja lisää kotitalouksien velkataakkaa. Lisäksi omistusasumisen suosiminen varmasti on ollut omiaan näivettämään vuokra-asuntomarkkinoita ja heikentämään työvoiman liikkuvuutta. Ainoana säästämiskohteena omistusasunto on erityisen huono etenkin, jos se sijaitsee syrjäseudulla.

Suomalaisten kiinnostus arvopaperisäästämiseen on ollut hienoisessa kasvussa. Huomiota kiinnittää tosin sijoitusvarallisuuden voimakas keskittyminen suurituloisimmalle viidelle prosentille, jolla esimerkiksi vuonna 2009 oli hallussaan 71 prosenttia kaikista pörssiosakkeista. Eriytyisen selvästi niin sanottujen tavallisten suomalaisten vähäinen sijoitusvarallisuus näkyy Tilastokeskuksen tiedoissa kotitalouksien varallisuudesta. Yhdeksännnen eli toiseksi ylimmän tulodesiilin kotitalouksien keskimääräinen osakkeiden ja rahasto-osuuksien arvo oli vuonna 2009 vain 13 700 €/kotitalous. Pörssiosakkeita ja rahastosijoituksia ylimalkaan oli kaikista kotitalouksista vain noin 39 prosentilla.

OP Pohjolan kotitalousbarometri vuodelta 2012 kertoi, että 37 prosentilla kotitalouksista ei jää lainkaan rahaa säästöön. Mediaaniluku oli 200 euroa kuukaudessa. Joka neljännellä kotitaloudella ei ole yhtään rahaa puskurissa pahan päivän varalle. Tämän lisäksi 13 prosentilla kotitalouksista säästössä on alle tuhat euroa. Kun näitä tuloksia tarkastellaan yhdessä sen tosiseikan kanssa, että likvidin sijoitusvarallisuuden vähäinen määrä muissa kuin kaikkein ylimmissä tulofraktiileissa on käytännöllisesti katsoen olematon, voidaan tunnistaa merkittävä yhteiskunnallinen riskitekijä.

Suomalaisten vähäistä arvopaperisijoittamisen intoa muihin länsieurooppalaisiin verrattuna selittää omalta osaltaan kollektiivisesti järjestetty työeläkevarojen hoito. Eläkemaksuilla kerätyt varat sijoitetaan markkinoille työmarkkinaosapuolten määräysvallassa olevien, näennäisesti yksityisten eläkeyhtiöiden kautta. Vastoin toisinaan esiin nousevaa harhakäsitystä eläkeläiset eivät suinkaan nauti itse kartuttamastaan eläkevaroista vaan pääasiassa nykyisten työssäkäyvien maksamista eläkemaksuista. Suomalainen työeläkejärjestelmä on vain osittain rahastoiva.

Suomalaisten luottamus esimerkiksi eläketurvaan ei ole aukoton. Asiaa on selvityttänyt ainakin Eläketurvakeskus raportissaan "Luottamus eläketurvaan". Lähes puolet raporttia varten tehtyyn kyselyyn vastanneista ei uskonut, että luvut eläkkeet pystytään maksamaan tulevaisuudessa.

Vain kymmenen prosenttia oli sitä mieltä, että luvut eläkkeet pystytään maksamaan. Suuri enemmistö oli samaa mieltä väitteestä, jonka mukaan nuoret sukupolvet joutuvat kantamaan liian suuren osan eläkkeiden maksurasituksesta. ETK:n tutkimuksen lopussa pohditaan, mahtaisiko tällainen skeptisyys eläkejärjestelmän tuottamaa turvaa kohtaan heijastua alttiutena säästää vanhuuden varalle.²⁰

Näin ei vaikuttaisi olevan: kuten edellä on voitu todeta, säästämällä tapahtuva omakohtainen varautuminen tulevaisuuteen ei ole Suomessa edes ylemmän keskiluokan keskuudessa kovassa huudossa. Myöskään vapaaehtoisen eläkesäästämisen verokannustimen ehtojen heikentäminen vain kolme vuotta PS-tilejä koskevan lain säätämisen jälkeen tuskin ainakaan lisää sellaisen varautumisvaihtoehdon houkuttelevuutta. Taka-askel tuskin oli omiaan vahvistamaan luottamusta julkisen sektorin johdonmukaisuuteen ja rationaalisuuteen päätöksenteossa, joka koskee kymmenien vuosien päähän tulevaisuuteen vaikuttavia ratkaisuja.

Suomalaisten vähäinen tai olematon taloudellinen varautuminen tulevaan johtuu pääosin kahdesta syystä. Ensimmäinen on raskaan verotuksen ja sääntelyn aiheuttamien korkeiden kustannusten aikaansaama verraten alhainen ostovoima ja elintaso.

Toinen on luottamus siihen, että tulonsiirrot ja julkiset palvelut ovat tarpeen tullen käytettävissä, kun niistä kerran on verojen muodossa maksettu.

ENTÄ, JOS TAPAHTUU PAHIN?

On aiheellista kysyä, mitä saisi aikaan äkillinen negatiivinen talousshokki, josta seuraisi laaja konkurssien aalto ja massatyöttömyys sekä siitä aiheutuva maksuvaikeuksien yleistymisen. Tällainen talouskriisin äkillinen paheneminen saattaisi ajaa lyhyessä ajassa suuren määrän kotitalouksia tilanteeseen, jossa menotaso täytyy nopeasti sopeuttaa romahtaneisiin tuloihin.

Tyypillisessä tapauksessa ei likvidiä sijoitusvarallisuutta ole enempää kuin ehkä perheen elättäjien parin kolmen kuukauden nettopalkkaa vastaavan summan edestä – jos kuuluu asiansa keskimääräistä paremmin hoitaneiden suomalaisten joukkoon. Asuntojen myyntiajat pidentyisivät roimasti ja samalla hinnat tulisivat alas. Vaihtaminen pienempään ja edullisempaan asuntoon ei äkkiä noin vain onnistuisikaan. Suurella joukolla suomalaisia olemattomien varallisuuspuskureiden, asuntoluottojen maksuohjelmien järjestelyiden ja kulutuksen leikkaamisen sekä lyhytaikaisten luottojen ottamisen tarjoama liikkumavara olisi nopeasti käytetty.

Tavallisesti suomalainen ajattelee, että taloustilanteen äkillisesti heikentyessä voisi nojata sosiaaliturvaan ja julkisiin palveluihin (turvautua edellä kuvattuihin "oikaistuihin käytettävissä oleviin tuloihin"). Nykyisen tasoisilla sosiaalietuuksilla esimerkiksi muutaman sadan tuhannen työttömän yhtäkkinen ilmaantuminen julkisen talouden menopuolelle ylikuormittaisi järjestelmän hyvin nopeasti, ja myös palveluissa käsiparit kävisivät äkkiä vähiin.

Kun sosiaaliturvan ja julkisten palveluiden funktio on ajan myötä laajentunut vähäosaisimpien auttamisesta yleisen tulonjakotarkoituksen toteuttamiseen, järjestelmän kantokyky ei kestä

"KOSKA ELÄKEJÄRJESTELMÄ TAKAA MYÖS TULEVAISUUDESSA RIITTÄVÄN ELÄKETASON, YKSITYISTÄ ELÄKESÄÄSTÄMISTÄ EI TULE TUKEA ERIKSEEN."

Nuorten eläkeneuvottelutulos,
Opiskelija- ja nuorisojärjestöt
28.4.2014

RATKAISUEHDOTUKSIA

Artikkeli kiinnittää huomiota siihen, että suomalaisten omakohtainen varautuminen yllättäviin taloudellisiin muutoksiin on ylimpiä tulofraktiileja lukuunottamatta käytännössä olematonta. Luottamus julkisen sektorin apuun yllättävissä ongelmissa on korkealla, ja maksetuille veroille oletetaan sellaisessa tilanteessa saatavan vastinetta. Tämä voi olla riski, joka realisoituu tilanteessa, jossa talousshokki saa samanaikaisesti sekä yksityisen että julkisen talouden kriisiytymään. Näiden riskien vähentämiseksi suosittelemme seuraavia poliittisia ratkaisuja:

- *Järkeviä kannustimia omakohtaiseen varautumiseen. Verotuksen yleisellä keventämisellä ja järjestelmän uudelleenjakavuuden vähentämisellä voidaan lisätä ihmisten ostovoimaa ja mahdollistaa kotitalouksille nykyistä enemmän taloudellista liikkumavaraa, josta osa olisi säästettävissä ja sijoitettavissa. Vahvasti alijäämäisen julkistalouden oloissa verojen keventäminen on tietenkin poliittisesti vaikeaa toteuttaa, vaikka se olisikin perusteltavissa työllisyys- ja elvytysnäkökohdilla.*
- *Veronkevennyksien luominen leikkaamalla julkisia menoja ja rajaamalla subjektiivisia oikeuksia. Sosiaaliturvan tavoitteiden ja kehittämisen painopiste olisi siirrettävä köyhyyden vähentämiseen, ja tuloerojen tasoittamisesta sosiaalipolitiikan tavoitteena sinänsä kannattaisi luopua.*
- *Ehdottomana vähimmäisvaatimuksena luopuminen ostovoimaa heikentävistä veronkorotuksista. Tehdyistä korotuksista peruutettava ainakin ne, jotka aiheuttavat eniten ei-aioittuja käyttäytymisvaikutuksia.*
- *Kotitalouksien ostovoiman ja säästämismahdollisuuksien vahvistaminen pitemmällä aikavälillä. Tätä edistäisi välttämättömyysmenojen kuten ruoan ja asumisen hintakehityksen hillitseminen. Poliittisella päätöksenteolla voidaan vaikuttaa*
- *etenkin kustannuksia aiheuttavien säädösten määrää vähentämällä ja yksityiskohtaisuutta karsimalla sekä vapauttamalla kaavoitusta. Päivittäistavarakaupasta paikannettava ja poistettava markkinoille tulon ja kilpailun esteitä.*
- *Ansiosidonnaisen työttömyysturvan rahoituksen asteittainen siirtäminen palkansaajille itselleen rahastoitujen työttömyyskassojen tai oman varautumisen kautta*
- *Työeläkejärjestelmän kehittäminen pitkällä aikavälillä rahastoivampaan suuntaan. Samalla voi siirtää eläkettä kartuttaville ihmisille itselleen päätösvaltaa sijoitusten kohdistamisesta. Omatomiseen eläkesäästämiseen voisi myös kannustaa parantamalla pitkäaikaissäästämisen veroedun ehtoja ja suojaamalla nämä ehdot päivänpoliittisten oikkujen takia tehtäviltä tempoileviltä muutoksilta.*
- *Asuntolainojen korkojen verovähennysoikeuden poistamista asteittain on syytä jatkaa, tavoitteena poistaa se kohtuullisen siirtymäajan puitteissa kokonaan. Näin syntyvää valtiontalouden liikkumavaraa voidaan ainakin osittain käyttää kansankapitalismin edistämiseen esimerkiksi osinkojen verotusta keventämällä.*

suuren ihmismäärän nopeaa siirtymistä saamapuolelle. Lähellä tällaista tilannetta käytiin 1990-luvun alun lamassa, kun ehkä muutamille kymmenille tuhansille työttömille tosiasiaa mitoitettu järjestelmä sai ottaa vastaan yli kymmenkertaisen määrän avuntarvitsijoita.

Kovin runsaan sosiaaliturvan kustantamista kovin suurelle joukolle ja tästä aiheutuvaa kasvavaa maksurasitusta ei vähenevien maksajapuolelle jäävien sietokyky kestä kovin pitkään. Järjestelmä menettää näin hyväksyttävyytensä myös niiden silmissä, jotka maksavat sen kustannukset.

Kuten Hayek muotoili asian: *“Kaikkialla ilmenneet sosiaaliturvajärjestelmien ongelmat ja niiden nostattama keskustelu sosiaaliturvan kriisistä ovat seurausta siitä tosiasiaasta, että köyhyyden helpottamista varten luotu väline on muutettu tulojaon toteuttamisen instrumentiksi - tulojaon, joka oletettavasti perustuu jollekin olemattomalle sosiaalisen oikeudenmukaisuuden periaatteelle, vaikka kyse todellisuudessa onkin ollut vain ad hoc -päätöksistä. [...] Siinä on suuri ero, tarjotaanko vähimmäistoimeentulo niille, jotka eivät pysty elättämään itseään normaalisti toimivilta markkinoilta hankkimillaan tuloilla vai toteutetaanko ‘reiluuteen’ tähtäävä uudelleenjako [...] - sellainenko uudelleenjako, jossa suuri itsensä elättävä enemmistö suostuu antamaan vähemmistölle, joka ei kykene elättämään itseään, vai uudelleenjako, jossa enemmistö ottaa vähemmistöltä vain, koska vähemmistöllä sattuu olemaan enemmän.”*²¹

Jos vielä oletetaan, että valtiontalous olisi tässä skenaariossa saanut rauhassa kehittyä nykyisellä urallaan eli velkaan-

tuen kauas yli kriittisenä pidetyn julkisyhteisöjen velan 60 %:n BKT-osuuden eikä uutta velkaa enää saisikaan markkinoilta siedettävällä hinnalla, ei puskureita olisi käytettävissä sen paremmin julkisella sektorilla kuin kotitalouksillakaan. Tuossa vaiheessa se kansanosana, jolla vielä olisi ollut jotain menetettävää, on varmasti siirtänyt sekä varallisuutensa että itsensä turvalliseen ympäristöön eli Suomesta pois.

Omaehtoainen varautuminen mahdollisiin taloudellisiin vaikeuksiin on turvallisempi vaihtoehto kuin luottaminen kaikissa oloissa siihen, että veroja maksamalla lunastettu “oikeus” apuun vaikeuksien tullen ilman muuta toteutuisi. Yksittäisellä kansalaisella ei ole käytännössä mitään mahdollisuuksia vaikuttaa siihen, ovatko hänen sosiaalivakuutuksen ja työeläkemaksujen nimellä maksamansa verot aikanaan käytettävissä. Itse asiassa juuri pahimmassa mahdollisessa tilanteessa, jossa apua todennäköisimmin tarvitsisi, sitä ei välttämättä ole luvassa. On huomattava, että myös ansiosidonnainen työttömyysturva maksetaan Suomessa 95-prosenttisesti pakollisista vakuutus- ja veromaksuista, eikä työttömyysvakuutusmaksuja rahastoida kuin pieniltä osin. Työttömyysvakuutusrahaston muutaman sadan miljoonan euron suhdannepuskuri on nopeasti syöty, jos suurtyöttömyys iskee.

Julkisen talouden kautta “keskitetyksi” hoidettu varautuminen on kaikkien munien laittamista samaan koriin. Varautumisvastuun hajauttaminen yksilötasolle hajauttaisi myös riskiä ja todennäköisesti parantaisi yhteiskunnan kykyä reagoida joustavasti mahdolliseen shokkitilanteeseen.

VIITTEET

- 1 Kirkko-Jaakkola&Punakallio (www) 43-46., viitattu 17.4.2014.
- 2 Slant&Rantala, 10.
- 3 TEM 2012 (www).
- 4 Taloussanommat 24.1.2014 (www), viitattu 5.5.2014.
- 5 Määritelmästä ks. US Census Bureau (www).
- 6 Rector&Sheffield (www), viitattu 4.5.2014.
- 7 Wilkinson (www), 21. viitattu 25.4.2014.
- 8 Snowdon (www), 13. viitattu 13.4.2014.
- 9 Hamlyn, 178.
- 10 Lillrank, mm. 10; 23.
- 11 Landes, 187-188.
- 12 Landes, 174-175.
- 13 Mises, 14.
- 14 Heikkinen&Vesala 25-27.
- 15 Esim. Friedman, 8.
- 16 Expatistan (www), viitattu 5.5.2014
- 17 Honkkila (www).
- 18 Esim. VATT 25.2.2014 (www).
- 19 European Central Bank (www).
- 20 Kahma&Takala, 68.
- 21 Hayek, 263.

KIRJALLISUUTTA

- Friedman, M., *Capitalism and Freedom*. The University of Chicago Press, Chicago, USA 2002.
- Hamlyn D.W., *The Penguin history of Western Philosophy*. Pelican books, Viking, Englanti 1990.
- von Hayek Friedrich A., *The Constitution of Liberty*. Routledge Classics, Routledge, Englanti 2006.
- Landes David S., *The Wealth and Poverty of Nations - Why some are so rich and some so poor*. W.W. Norton & Company, Inc., New York, USA 1999.
- Lillrank, Paul,
- von Mises, Ludwig, *Human Action*. Liberty Fund Inc., Indianapolis, USA 2007.
- Heikkinen H., Vesala A., *Elämää hyvinvointivaltiossa*. Viestintätoimisto CRE8, Helsinki 2013.

VERKKOLÄHTEET

- Expatistan, Vertailutietoja Berliiniin ja Helsingin elinkustannuksista. <http://www.expatistan.com/cost-of-living/comparison/berlin/helsinki>
- European Central Bank, *The Eurosystem Household Finance and Consumption Survey. Results from the first wave*. <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/ecbsp2en.pdf>
- Honkkila, J., Tilastokeskuksen hyvinvointikatsauksessa 2/2013. http://www.stat.fi/artikkelit/2013/art_2013-06-03_009.html?s=0
- Kirkko-Jaakkola, M., Punakallio, M., *Kansainvälinen palkkatietovertailu 2013*. Verotietoa 68. http://www.veronmaksajat.fi/Documents/Lehdist%C3%B6tiedotteet/verotietoa_68_nettil.pdf
- TEM: *Selvitys yritysten hallinnollisen taakan kehityksestä*. TEM-raportteja 15/2012. http://www.tem.fi/files/32917/TEMrap_15_2012.pdf
- Kahma, N., Takala M., *Luottamus eläketurvaan*. Eläketurvakeskuksen raportteja 01/2012.
- http://www.etk.fi/fi/gateway/PTARGS_0_2712_459_440_3034_43/http%3B/content.etk.fi%3B7087/publishedcontent/publish/etkfi/fi/julkaisut/tutkimusjulkaisut/raportit/luottamus_elaketurvaan_7.pdf
- Lillrank, P., *Maailman parantaja. Miksi porvarilliset arvot voittavat populismin ja totalitarismin*. EVA-pamfletteja, Helsinki 2011. <http://www.eva.fi/wp-content/uploads/2011/11/Maailman-parantaja.pdf>

- Rector, R., Sheffield, R., *Understanding Poverty in the United States: Surprising Facts About America's Poor*. The Heritage Foundation. <http://www.heritage.org/research/reports/2011/09/understanding-poverty-in-the-united-states-surprising-facts-about-americas-poor>
- Slant, O., Rantala, K., *Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 122*. http://www.optula.om.fi/material/attachments/optula/julkaisut/verkkokatsauksia-sarja/UQ8sjng9P/tta122_Slant_Rantala_2013.pdf
- Snowdon, C., "Ovatko tasa-arvoisemmat maat onnellisempia?" Kokoelmasa "Onni karkaa aina käsistä", http://libera.fi/libera-uusi/wp-content/uploads/2013/05/Libera_Pursuit-of-Happiness.pdf Libera-instituutti, Helsinki 2012.
- Taloussanommat 24.1.2014 (www): "Rakentaja tutki: Asuntojen hintoja paisuttavat aivan muut asiat kuin rakentaminen" <http://www.talouselama.fi/uutiset/rakentaja+tutki+asuntojen+hintoja+paisuttavat+aivan+muut+asiat+kuin+rakentaminen/a2228288>
- United States Census Bureau, "How the Census Bureau measures poverty" <http://www.census.gov/hhes/www/poverty/about/overview/measure.html>
- VATT: *Lausunto asumisen tukijärjestelmän ja verotuksen vaikuttavuudesta ja tehokkuudesta sekä kehittämisestä* 25.2.2014. http://www.vatt.fi/file/lausunnot/33_07_01_2014_lausunto.pdf
- Wilkinson, W., *In Pursuit of Happiness Research. Is It Reliable? What Does It Imply for Policy?* The Cato Institute. <http://object.cato.org/sites/cato.org/files/pubs/pdf/pa590.pdf>

Libera-säätiö on vuonna 2011 perustettu itsenäinen ja puoluepoliittisesti sitoutumaton ajatuspaja, joka tukee ja edistää yksilönvapautta, vapaata yrittäjyyttä, vapaita markkinoita ja vapaata yhteiskuntaa. Sen toiminta koostuu tiedotus- ja julkaisutoiminnasta, tutkimustyöstä ja tapahtumien järjestämisestä. Libera on yksityisesti rahoitettu, toiminnallinen ja yleishyödyllinen säätiö. WWW.LIBERA.FI

